

4. Савінова Н. В., Чуйко О. А. Основні етапи розбудов безбар'єрного освітнього середовища в Україні. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Вип. 70. Т. 1. С. 63–67. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/70.1.12>

5. Соціальна інтеграція осіб з інвалідністю в контексті освітньої діяльності ВНЗ: монографія / За заг. ред. Я. В. Новака. Біла Церква: ТОВ «Білоцерківдрук», 2018. 211 с.

6. Створення безбар'єрного середовища та соціальна інклюзія: світовий досвід для України : аналіт. доп. / С. О. Зубченко, Ю. Б. Каплан, Ю. А. Тищенко. Київ : НІСД, 2020. 24 с.

*Іван Штефан,
здобувач третього рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Науковий керівник: **Руслан Жиленко**,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ЗМІНИ ОПЕРАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ОРГАНІЗАЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА, ЯКІ НАДАЮТЬ СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ У КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Організації громадянського суспільства традиційно відіграють важливу роль у наданні соціальних послуг в західному регіоні країни. Свого часу саме вони стали ініціаторами нових та реформування існуючих послуг для різних категорій населення. У цьому контексті варто згадати запровадження сімейних форм виховання для дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, деінституалізацію у низці сфер соціальної роботи тощо. Проте їхня роль не обмежується інноваціями та їхньою апробацією. Важливою функцією організацій громадянського суспільства стало свого роду закриття прогалин в існуючій формальній системі соціальній послуг для населення. Особливо виразно це проявляється у Карпатському регіоні з його віддаленими, гірськими, малими населеними пунктами та притаманними їм специфічними соціальними потребами. Завдяки властивим їм інституційним особливостям, організації громадянського суспільства є краще адаптованими до свого операційного середовища, що і робить їх спроможними більш швидко, вчасно та часто ефективніше задовольняти потреби своїх клієнтів. Водночас, слід зазначити, що повномасштабна війна спричинила карколомні зміни в цьому операційному середовищі. Вони зумовлені цілим рядом відмінних, та раніше слабо пов'язаних між собою, причин. Війна не тільки стала ключовим

фактором змін, але й поєднала між собою та посилила існуючі в регіоні виклики і тенденції.

Коректне визначення цих факторів та тенденцій, розуміння їх можливих впливів на операційне середовище матиме вирішальне значення для планування діяльності організацій громадянського суспільства, що надають соціальні послуги, визначення та залучення необхідних ресурсів. Зрештою від цього залежить вчасність, якість та ефективність послуг для клієнтів.

Представлені у публікації результати аналізу основних факторів та тенденцій змін операційного середовища спираються на кількісні та якісні дані 63 описових і фінансових звітів організацій громадянського суспільства, що надають соціальні послуги для різних категорій клієнтів у Львівській, Івано-Франківській, Закарпатській та Чернівецькій областях протягом 2022 – 2024 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведене дослідження дозволяє виділити три взаємопов'язані тенденції, які не тільки впливають, але і, до певної міри, визначають, операційне середовище організацій громадянського суспільства.

Зміни соціально-економічного та культурного середовища регіону. Карпатський регіон України, зокрема Закарпаття, завжди вирізнявся значною кількістю сільського населення, наявністю віддалених та гірських населених пунктів, етнічною, мовною та релігійною різноманітністю, незначною присутністю великих підприємств, високим рівнем трудової міграції і, до певної міри, більш традиційним способом життя. Ці особливості безумовно впливали на доступність, зміст та якість соціальних послуг у регіоні. Існуюча система, у багатьох випадках, була неспроможною забезпечити якісними послугами всі категорії клієнтів, а особливо у віддалених громадах. Соціально-економічне середовище сприяло загостренню цілого ряду соціальних проблем, таких як: соціальне сирітство та дитяча бездоглядність, безробіття, недостатня підтримка людей похилого віку, узалежнення тощо [1, с. 137]. Важливою особливістю регіону є той факт, що Закарпаття є домівкою для найбільш соціально вразливої та очевидно найчисельнішої у країні ромської громади. Війна нещадно змінила це складне, але усталене соціально-економічне середовище в регіоні. Вона спричинила появу та різке зростання нових соціально вразливих груп: ВПО, ветеранів, поранених, вдів, дітей, що втратили батьків, людей з розладами психічного здоров'я. Змінилися і соціально-демографічні характеристики клієнтів, що потребують соціальних послуг. Наприклад, 61% ВПО є жінками, 57% – належать до економічно неактивних груп (діти, люди похилого віку), а 23% – люди з інвалідністю [2]. Варто зауважити 56% зростання кількості випадків домашнього насильства протягом початку 2024 року та 20% збільшення у 2023 році [3].

За різними оцінками близько 14 млн. українців потребують психологічної допомоги. Переміщення мільйонів ВПО, із них близько 600 тис. до Карпатського регіону, справило сильний вплив на місцеві громади та надавачів соціальних послуг.

По-перше, зросло навантаження на існуючу систему соціальних та супутніх послуг.

По-друге, стає все більш очевидною потреба у вдосконаленні вже існуючих та впровадженні нових, пов'язаних з впливом війни, послуг, а саме: забезпечення тимчасовим та постійним житлом, працевлаштування, інтеграція до приймаючих громад, психологічна підтримка тощо.

По-третє, нові послуги потрібно не тільки створити, але й адаптувати до регіональних особливостей, наприклад, забезпечення житлом в умовах зростаючих цін на ринку нерухомості, працевлаштування колишніх мешканців урбанізованих територій у сільській місцевості, виняткове значення культурної та мовної адаптації в процесі інтеграції, пошук рішень, які б задовольняли потреби як ВПО, так і приймаючих громад, запобігання позитивній дискримінації тощо.

Незавершеність реформ децентралізації в умовах війни. Початок повномасштабного вторгнення припав на завершальний етап реформи децентралізації та пов'язаних із нею змін в організації системи соціальних послуг в територіальних громадах. З одного боку, повноваження місцевого самоврядування, включно із сферою соціальної роботи, суттєво зросли. З іншого, на початок війни, значна кількість громад в регіоні ще не завершили процес формування системи соціальних послуг.

У ряді ТГ, особливо сільських, деякі із них взагалі відсутні або ж їм суттєво бракує кваліфікованих кадрів, матеріально-технічного забезпечення, знань та досвіду. За цих умов, організації громадянського суспільства відіграють важливу роль, намагаючись заповнити ці прогалини під час війни. Вони активно залучені до пошуку рішень, пов'язаних із найбільш нагальними викликами, а саме: прийому та інтеграції внутрішньо переміщених осіб, підтримки військових та членів їх родин, релокації бізнесу, задоволення зростаючих потреб у соціальній та психологічній підтримці тощо.

Дилема кількості та якості організацій громадянського суспільства. З часу проголошення незалежності Україна, зокрема і Карпатський регіон, демонструють стаке збільшення кількості ОГС. Очевидно, що це кількісне зростання є, до певної міри, показником інституційного зміцнення громадянського суспільства у цілому. Проте, інші дані, наприклад 500-1000 реально працюючих благодійних фондів із більш ніж 18000 офіційно зареєстрованих станом на 2018 р., вказують на суттєве відставання у організаційному розвитку ОГС. Менше 41% ОГС мають найманий персонал, а загальна тенденція вказує на зниження цього показника. Більшість великих фондів (38%) розміщені у столиці та тільки 10% – у західній частині країни, що є найнижчим показником у регіональному розрізі [1, с. 139].

На жаль, винятковий сплеск громадського активізму, волонтерства та участі на початку повномасштабного вторгнення не розв'язав цю суперечність між кількістю та якістю ОГС. Доволі часто брак професійного підходу до роботи, стратегічного мислення, планування, навичок фандрайзингу, інституційної спроможності тощо

призводить до поступового вигорання, фрустрації та, у деяких випадках, до конфліктів із законом. Досвід набутий ОГС під час надання соціальних послуг в умовах воєнного часу однозначно вказує на те, що тільки ті організації, які приділяють достатньо уваги розвитку власної інституційної спроможності, можуть функціонувати на постійній основі та, що навіть більш важливо, здатні забезпечити сталість соціальних послуг для вразливих верств населення.

Висновки. Аналіз основних тенденцій дозволяє не тільки виділити критичні зміни в операційному середовищі, але й окреслити пов'язані з ними основні інституційні потреби організацій громадянського суспільства, які надають соціальні послуги.

У результаті дослідження встановлено, що у контексті зміни соціально-економічного та культурного середовища регіону, незавершеності реформи децентралізації та суперечності між кількісним та якісним зростанням ОГС, пріоритетними стають наступні інституційні потреби цих організацій: розширення існуючих та запровадження нових (таких, що раніше не надавалися у регіоні) соціальних послуг; особливий акцент на подвійній вразливості, свого роду «міжсекційності», окремих груп клієнтів та на комбінованих послугах для них. Наприклад діти-ВПО, люди похилого віку-ВПО, психологічна реабілітація у поєднанні із соціальною адаптацією учасників бойових дій тощо); зміцнення інституційної спроможності ОГС, зокрема у сферах планування, залучення та використання ресурсів, забезпечення організаційної та операційної сталості).

Результати дослідження можуть бути використані організаціями громадянського суспільства у процесі стратегічного планування своєї діяльності, визначення та оцінки ризиків, залучення ресурсів, розробки та впровадження проєктів з надання соціальних послуг для соціально вразливих груп населення.

Список використаних джерел:

1. Жиленко Р. Comparative study of the civil society organizations at the national level and in Carpathian Region of Ukraine. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія Педагогіка. Соціальна робота*. 2021. Вип. 1 (48). С.137–147.
2. Жінки як внутрішньо переміщені особи в умовах війни. ЮРФЕМ.ua: веб-сайт. URL: <https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2024/01/Дослідження-Жінки-ВПО-ЮрФем-.pdf> (дата звернення: 12.10.2024).
3. Албул С. В Україні минулого року кількість випадків домашнього насильства зросла на 20%. LB.ua: веб-сайт. URL: https://lb.ua/society/2024/03/30/606130_ukraini_minulogo_roku_kilkist.html (дата звернення: 15.10.2024).